

МОЛИТВА

Помилуј, Свемоћни, невине што гину,
Теби су пружене њине чисте руке:
За Твоју су они пали величину,
На Твој знак принели све сузе и муке.

Свака беше за Те рана која тишта,
А свака реч ехо Твога страшног слова:
А сада ти кличу само с губилишта,
И сад су нам гробља већа од градова.

Благослови, Благи, оне што су пали
Под нож кривоклетца у подножје крста,
Ни велики претци нису друго знали
Тим путем у сенци Твог великог прста.

Благослови, Добри, њихов траг што сјаји,
Трубу мртвих увек пуну Твога даха.
И на вечној бразди њиних корачаји,
Мач мртвих позлаћен златом твога праха.

ЈОВАН ДУЧИЋ
(„Американски Србобран“,
17. септембра 1942.)

**ПОПИС ИМЕНА СРБА МУЧЕНИКА ИЗ СЕЛА ПОПОВА ПОЉА,
ЗВЈЕРСКИ МУЧЕНИХ И ЖИВИХ БАЧЕНИХ У ЈАМУ ЈАГОДЊАЧА –
РЖАНИ ДО, ОД СТРАНЕ СВОЈИХ КОМШИЈА ХРВАТА – УСТАША,
23. И 24. ЈУНА, 1941. ГОДИНЕ**

ИЗ ГАЛИЧИЋА:

Комненовић Милован, Ђурин, 1922.

Ножица Анђелко, Мирков, 1916.

Семиз Мијат, Бошков, 1870.

Семиз Никола, Бошков, 1871.

ИЗ ВЕЛИЧАНА:

Богдановић Иво, Николин, 1912. (Хрват)

Дерикучка Данило, Мијатов, 1910.

Дерикучка Никола, Васин, 1880.

Дерикучка Младен, Николин, 1923.

Дерикучка Саво, Бошков, 1878.

Достић Божо, Јовин, 1897.

Достић Урош, Јовин, 1900.

Иванишевић Видоје, Ристин, 1910.

Ковач Васо, Тодоров, 1892.

Комненовић Ристо, Јеремијин, 1868.

Лакић Мирко, Митров, 1890.

Лакић Мијо, Митров, 1893.

Лакић Милорад, Мијин, 1927.

Лакић Трифко, Томин, 1881.

Лакић Томо, Трифков, 1926.

Милић Мијо, Јовичин, 1895.

Милић Милош, Томин, 1914.

Милић Гојко, Савин, 1913.

Оро Јово, Гајин, 1924.

Оро Лука, Јовин, 1893.

Оро Љубан, Лукин, 1926.

Оро Ристо, Ристин, 1922.

Оро Саво, Ђурин, 1873.

Пендо Гајо, Николин, 1908.

Славић Лазо, Трифков, 1871.

Ђук Лазо, Симин, 1881.

Ђук Светозар, Лазин, 1926.

Ђук Јово, Мијин, 1901.

Ђук Манојло, Јовин, 1926.

Ђук Мијо, Јовин, 1923.

Цимирот Јово, Мијин, 1909.

Цимирот Милан, Мијин, 1912.

Шарић Арсен, Савин, 1906.

Шарић Душан, Митров, 1910.

ИЗ ДУБЉАНА:

Главан Гојко, Ђетков, 1918.

Главан Данило, Савин, 1907.

Главан Душан, Митров, 1903.

Главан Илија, Јованов, 1894.

Главан Мијат, Јованов, 1898.

Главан Спасоје, Јованов, 1900.

Главан Никола, Илијин, 1882.
Главан Јово, Николин, 1919.
Главан Илија, Николин, 1921.
Главан Милан, Николин, 1923.
Јакшић Анђелко, Мишин, 1894.
Јакшић Данило, Перин, 1892.
Јакшић Лазар, Перин, 1900.
Јакшић Јово, Илијин, 1906.
Јакшић Максим, Јованов, 1904.
Јакшић Мишо, Мирков, 1909.
Јакшић Никола, Ђурин, 1906.
Јакшић Шћепан, Савин, 1881.

ИЗ ДРАЧЕВА:

Анђушић Ђуро, Трифков, 1890.
Анђушић Сава, Ристин, 1922.
Бискуп Лазо, Костин, 1910.
Бискуп Ђорђе, Костин, 1912.
Бискуп Јово, Костин, 1914.
Бискуп Ристо, Мијин, 1909.

Бумба Гојко, Тодоров, 1902.
Бумба Косто, Јовин, 1896.
Грче Радосав, Јованов, 1920.
Косовић Јован, Лазарев, 1878.
Курилић Петар, Савин, 1893.
Перишић Вељко, Ристин, 1912.
Пешко Васо, Ристин, 1895.
Прибишић Милан, Божин, 1925.
Прибишић Перо, Ристин, 1925.
Прибишић Перо, Лукин, 1902.
Рундић Милорад, Илијин, 1923.
Сетенчић Владо, Јовин, 1908.
Сетенчић Милан, Јовин, 1910.
Сетенчић Васо, Јовин, 1921.
Сетенчић Никола, Ристин, 1906.
Сетенчић Сава, Лукин, 1870.

ИЗ ДРИЈЕЊАНА:

Бакмаз Милан, Лазин, 1914.
Глухајић Вељко, Михин, 1920.

Глухајић Никола, Перин, 1886.

Гњато Илија, Ристин, 1908.

Драпић Милош, Перин, 1905.

Марковић Марко, Јовин, 1898.

Марковић Милан, Илијин, 1914.

Митриновић Јован, Трифков, 1909.

Митриновић Милан, Ђурин, 1902.

Стојановић Божо, Стеванов, 1896.

Стојановић Митар, Јовин, 1900.

Ћаћић Јово, Тодоров, 1880.

Ћорић Јово, Лазин, 1913.

Ћорић Јово, Николин, 1903.

ИЗ МРКОЊИЋА:

Бошковић Божо, Ристин, 1919.

Бошковић Јован, Илијин, 1880.

Бошковић Трифко, Јованов, 1917.

Бошковић Милорад, Јованов, 1923.

Бошковић Стеван, Лазин, 1904.

Дропо Бошко, Тодоров, 1890.

Куштров Обрен, Лазарев, 1893.
Куштров Вељко, Обренов, 1921.
Куштров Шћепо, Јовин, 1902.
Лучић Душан, Мијин, 1905.
Лучић Душан, Алексин, 1895.
Лучић Илија, Радулов, 1895.
Лучић Јован, Ристин, 1898.
Лучић Крсто, Ристин, 1899.
Лучић Јован, Јовин, 1909.
Лучић Илија, Јовин, 1917.
Лучић Лазо, Бошков, 1901.
Лучић Лука, Ристин, 19??
Лучић Ристо, Бошков, 1907.
Милутиновић Лука, Јованов, 1899.
Милутиновић Симо, Трифков, 1890.
Павловић Илија, Јовин, 1917.

ИЗ ТУЉА:

Маслеша Васо, Ристин, 1901.
Маслеша Ђуро, Лазин, 1902.

Црногорац Божо, Ристин, 1906.

Црногорац Ристо, Николин, 1921.

Црногорац Раде, Николин, 1924.

ИЗ ЖАКОВА:

Вукасовић Ђорђе, 1865.

Јакшић Милан, Јовин, 1911.

Поповић Перо, Лазин, 1895.

ИЗ ПОЉИЦА:

Зердо Ђуро, Јованов, 1896.

Зердо Радослав, Јованов, 1920.

Ковачевић Јово, Шпирин, 1923.

Ковачевић Јово, Перин, 1885.

Кусаловић Новица, Мијин, 1923.

Кусаловић Тодор, Савин, 1924.

Кусаловић Ђорђо, Ђуричин, 1892.

Кусаловић Чедомир, Ђорђевић, 1922.

Љепава Јово, Владин, 1924.

Миљевић Ристо, Јовин, 1889.

Миљевић Јово, Ристин, 1920.

Мостарица Милован, Божин, 1906.

Станковић Никола, Лазин, 1900.

ИЗ СЕДЛАРА:

Ковачина Саво, Стојанов, 1901.

Обрадовић Милан, Николин, 1885.

Праменко Саво, Ристин, 1913.

ИЗ ГРМЉАНА:

Божин Саво, Васин, 1907.

Делић Лазо, Јовин, 1877.

Курилић Мирко, Ристин, 1899.

ИЗ ЗАВАЛЕ СА ЗАСЕОЦИМА БУДИМ ДО И МАРЕВА ЉУТ:

Вукановић Анђелко, Перин, 1894.

Вукановић Душан, Вуканов, 1906.

Вукановић Бранко, Вуканов, 1908.

Вукановић Данило, Вуканов, 1918.

Вукановић Љубо – Божо, Јовин, 1895.

Вукановић Јово, Љубин, 1923.

Вукановић Ристо, Јовин, 1902.

Вукановић Ђоко, Јовин, 1903.

Вукановић Ристо, Николин, 1895.

Вулић Данило, Томин, 1894.

Деретић Илија – Иларион, Ораховац, 1884.

Кораћ Обрад, Николин, 1884.

Милић Мирко, Лукин, 1885.

Мисита Драго, Радин, 1921.

Мисита Живко, Јовин, 1883.

Мисита Бранко, Живков, 1921.

Мисита Мијо, Владимир, 1919.

Мићевић Љубо, Јовин, 1889.

Мићевић Драго, Љубин, 1912.

Мракић Вељко, Јовин, 1919.

Мракић Душан, Лазин, 1900.

Мракић Живко, Илијин, 1912.

Мракић Максим, Михин, 1900.

Мракић Милан, Јокин, 1892.

Пендо Никола, Ристин, 1890.

Пендо Светозар, Николин, 1922.

Срба Ћетко, Томин, 1885.

Срба Лазо, Ћетков, 1916.

Срба Томо, Лазин, 1906.

Чалак Анђелко, Лазин, 1914.

Чалак Саво, Мирков, 1896.

Шешелъ Рајко, Савин, 1898.

ИЗ ЧВАЉИНЕ:

Акшам Јовица, Јовин, 1885.

ИЗ РАВНОГ:

Бакотић Ристо, Ћетков, из Котеза, 1888.

Бакотић Недељко, Ристин, 1923.

Поповић Ђорђе, Владин, из Бјелошева Дола, 1890.

Поповић Ристо, Ђорђевић, 1919.

ИЗ БОБАНА: (МИСИТЕ, ДОБРОМИРИ, СЛИВНИЦА, ШЋЕНИЦА)

Мисита Љубо, Јовин, 1922.

Вукановић Владо, Симин, 1907.

Вукановић Душан, Николин, 1896.

Милетић Перо, Ђурин, 1902.

Милетић Ристо, Ђурин, 1896.

Милетић Крсто, Милошев, 1894.

Милетић Милан, Крстин, 1914.

Милетић Јово, Крстин, 1921.

Радуловић Ђуро, Стевин, 1912.

ИЗ СТОЦА:

Богдановић Васо, Савин, 1921.

Дрекаловић Жарко, Јовин, студент, 1917.

Ђурбабић Јово, Ђурин, трговац, 1883.

Ђурбабић Доброслав, Јовин, казанџија, 1903.

Ђурбабић Властимир, Јовин, трговац, 1908.

Гига Ристо, Јованов, учитељ, 1881.

Гига Димитрије, Јованов, 1884.

Гига Јован, Ристин, службеник, 1882.

Гига Лазар, Трифков, службеник, 1880.

Хамовић Перо, Митров, златар, 1893.

Курилић Илија, Јефтин, службеник, 1889.

Курилић Јефто, Илијин, студент, 1915.

Курилић Страхиња, Илијин, студент, 1921.

Михић Вељко, Лазарев, шофер, 1910.

Михољевић Ристо, Тодин, 1905.

Марић Драган, Перин, учитељ, 1915.

Милићевић Чедо, Васин, 1919.

Митриновић Шћепан, Савин, радник, 1921.

Павић Гојко, Ристин, радник, 1893.

Радојевић Недељко, Перин, радник, 1908.

Ружић Љубидраг, Михин, радник, 1913.

Ружић Сергије, Михин, 1920.

Ружић Миладин, Светозаров, службеник, 1915.

Спахић Драго, Ђорђевић, 1920.

ИЗ БЕРКОВИЋА:

Бјелица Јанко, Перин, Меча, 1897.

Васковић Илија, Ђурин, трговац, 1906.

Васковић Марко, Ђурин, трговац, 1910.

ИЗ ПОПЛАТА:

Јокић Дејан, Стојанов, Степановићево, учитељ, 1922.

Михић Марко, Николин, студент, 1917.

Михић Михо, Николин, 1920.

Михић Јово, Николин, 1923.

ИЗ ЧАПЉИНЕ:

Благоје Душан, Симин, свештеник из Стоца, 1909.

ИЗ ВРАЊСКЕ КОД БИЛЕЋЕ:

Грубишић Ш. Васо, 1895.

ИЗ КРАЈПОЉА КОД ЉУБИЊА:

Козић П. Максим, 1899.

ИЗ ТРЕБИЊА:

Кондић Симо, Благојев, Босанска Дубица, 1888.

Нинковић Боро, Костин, Нецвијеће, 1910.

ЈАМА ЈАГОДЊАЧА ИЛИ ЈАМА РЖАНИ ДО

Јама Јагодњача или јама Ржани До, налази се поред самог пута, који од Мостара води према Требињу, испред Поповог поља, око 9. километара од Љубиња.

Усташе су од 22. до 28. јуна 1941. године у овој јами убиле велики број Срба овога краја, највише из села у Поповом пољу: Величана, Дубљана, Галичића, Дријењана, Драчева, Мркоњића, Завале, Равног, Пољица, и др. похватаних, углавном, док су у истом пољу орали. Поред њих су убијени и у јаму бачени многи Срби из Стоца, Чапљине, Берковића и других мјеста. Међу њима су и најмање двојица свјештеника Српске Православне Цркве. Сви они су последице стравичног мучења у јаму живи гурнути, везани у жице и ланце. Мјеста у којима су претходно мучени су школа у селу Величанима – Буљковац и школа у селу Котези. Усташе су предводили: Леон-Лео Тогонал из Загреба, Јуре Бороје, Виде Жутац, обојица из Равног и др. Убијање у Јагодњачи започео је усташки злочинац Иван Матић-Столе из села Дубљана, тако што је гурнуо у јаму Мијата Главана, мужа своје рођене сестре, уз повик „Ко ће кога, ја ћу зета мога“. Ово је дало подстрек маси других усташа да започну стравичан злочин над својим комшијама и родбином. Послије Другог свјетског рата, све јаме у Херцеговини и шире су забетониране. Над јамом Јагодњачом – Ржани до, постављен је стуб са мермерном плочом

на којој пише да су ту усташе убиле више од 1000. Срба, из тога краја. Родбина страдалих је 1991. године отворила јаму и из ње извадила мошти страдалника, које су потом свечано положене у Спомен цркву у Величанима – Попово поље. Касније је, поред јаме подигнута и капелица – параклис.

СТРАДАЊЕ ...

Бороје, Тогонал и други усташки злочинци последије извршеног тешког злочина и бацања живих људи у жицу и конопе везаних у Капавичку јаму и јаму на Пандурици, спремали су се да то учине и у Попову. Из Љубиња усташе позваше телефоном поштара Ивицу Богдановића, који је радио у пошти у Величанима, и наредише му да сазове збор народа 23. јуна, на који ће они доћи да упознају народ са новом власти. Поштар Иво обавијестио је пријатеље о разговору између њега и логорника у Љубињу. Мушкарци одрасли се склонише. Они који нису могли вјеровати да ће их усташе тјерати, кад нису ништа криви, остали су кући.

23. јуна 1941. године усташе су пошле у камионима из Љубиња и уз пут су остављали по коју групу као стражу до Величана. Камиони стадоше, а њих сачека Д. Милић. Виде Жутац је изашао из камиона и видио да нема сакупљених мушкараца. Милић је одговорио: „Питајте Ивицу!“ Жутац је звао поштара Ивицу и питао га:

„Гдје су мушкарци из Величана?“ Одмах су свезали Ивицу, тукли га кундацима и онако испребијаног убацили у камион и отјерали у затвор. Остали камиони са усташама прошли су до Мркоњића да опколе Драчево, Дријењане, Мркоњиће и Туље. Попово поље било је дјелимично под водом. Стари људи мирно су радили послове по баштама око кућа. Усташе су подијељене у групе ишле од куће до

куће и сваког одраслог мушкарца са собом тјерале. Неки од усташа успут су узимали из кућа што им се свиђало. Из Величана и Дубљана сакупљали су мушкарце у Основну школу Буљковац. У Драчеву су усташе тјерале мушкарце које су нашли у Основну школу у селу. Усташе тероришу жене и дјецу, плач и јауци чују се далеко. Мушкарце из Мркоњића, Туља и Дријењана сакупљали су код Поповића куће у Дријењанима. Сакупљене људе из ових села одмах су свезали жицом и конопима и у колонама цестом потјерали до Драчева. Тој колони придружише похватане и свезане људе из Драчева, и све потјераше сабиралишту – школи у Величанима.

Кољач назван „витез“, обучен у плаво авијатичарско одијело рапортира другом „витезу“: „Господине логорниче, до сад смо похватили 168. људи из седам села десне стране Попова поља!“ Четири „витеза“ весело се поздравише. Очито су задовољни бројем својих жртава који стоје испред њих у жицу и конопе два по два везани. „Витез“ саопштава: „... ви ћете са нама отићи до Љубиња, до котарског предстојника. Он ће вам саопштити како треба да се понашате код нове власти. Кад се вратите кућама, предаћете војничку униформу и оружје које сте донијели из војске. Живјећете мирно код својих кућа!“ Послије одржаног говора отишли су усташки руководиоци. Пријатељ Мијата Зерде из Бобана видје га у строју и рече му: „Стари, шта ћеш ти овдје? Иди кући!“ Зердо то једва дочека и погурено оде. То искористи и Божо Маслеша из Туља и оде полако са Зердом преко цесте ка блату. Остали осташе.

Око 16. сати дођоше камиони. „Спремите се!“ – усташе наредише да улазе у камион по реду и прозиву: Богдановић Иво, Хрват, поштар из Величана, а остали су Срби: Ћук Јово, Манојло, Лазо,

Мијо и Свето, Дерикучка Саво, Данило, Никола и Младен, Достиањ Божо и Урош, Главан Никола, Јово, Илија, Милован, Данило, Спасоје, Душан, Гојко и Мијат, Јакшић Данило, Лазо, Анђелко, Мишо, Максим, Никола и Јово, Комненовић Ристо и Милорад, Лакић Мијо, Милорад, Трифко, Томо и Мирко, Милић Милош, Гојко и Мијо, Ножица Анђелко, Оро Лука, Сава, Јово, Љубан, и Ристо, Пендо Гојо, Славић Лазо, Шаренац Божо – православни свјештеник, Шарић Душан и Арсен, Семиз Никола и Ковач Васо. Ковач Јово је једини побјегао с ове јаме од ове групе.

На камион се пењу по реду они из Туља и Мркоњића: Црногорац Божо, Ристо и Раде, Милутиновић Симо и Лука, Бошковић Јован, Милорад, Трифко, Стеван и Божо, Маслеша Божо, Ђуро и Васо, Дропо Бошко, Куштров Вељко, Шћепо и Обрен, Лучић Илија, Крсто. Ј. Јован, Р. Јован, Ристо, Лазо, Душан, А. Душан, и Илија и Павловић Илија.

На ред долазе људи из Драчева: Анђушић Саво, Бискуп Лазо, Јово, Ристо и Ђорђе, Бумба Гојко и Косто, Косовић Јован и Ристо, Курилић Мирко, Радослав и Петар, Перишић Вељко, Перо, Л. Перо и Милан, Пешко Васо, Рундић Милорад, Семиз Мијат, Сетенчић Владо, Милан, Васо, Саво и Никола и Грче Радослав.

Усташа прозива похватане из Дријењана и Бобана, које су нашли по пољу да ору: Бакмаз Милан, Ђаћић Јово, Л. Јово и Н. Јово, Драпић Милош, Дропо Милош, Глухајић Никола и Вељко, Милетић Милан, Јово, Ристо и Перо, Митриновић Милан и Јован, Гњато Илија, Марковић Марко и Милан, Стојановић Митар и Божо, Милетић Крсто, Радуловић Ђуро, Вукановић Владо и Душан, Поповић

Анђелко (побјегао са јаме) и Мисита Перо (побјегао са јаме). Дакле, из ове групе двојица су побјегла са јаме.

Камиони су кренули са људима свезаним у жицу и конопе у правцу Љубиња. Наоружане усташе чувају свезане. На Ржаном долу камиони су стали. Изгоне људе, жицом и конопима свезане, по десет у групи. Кад један коноп од њих десет изађе из камиона, усташа командује: „Лезите на леђа!“ Други усташа свакоме очи завеже и онда поново командује: „Дужи се!“ И тако свезани кренуше десетак корака напријед до дубоке јаме. Усташа првог и другог убије и обори, а остале убијени вуку у јаму. Од оних који су били у првој и другој групи из Величана и Драчева једино је побјегао са јаме Јово Ковач. Бјежећи са јаме Јово је лутао 24. часа и стигао у планину Илију међу Љубињце. Љубињцима је испао сумњив, па су почели на њега галамити мислећи да је шпијун. „Казуј ко те познаје?!“ И да не би једног човјека из Крајпоља који га препозна, ко зна како би се то завршило. Јово је причао о страхотама са јаме и злочинима усташа.

И другу групу (колону) дотјерали су камионима до јаме и ту на исти начин поубијали и бацили. Од њих се једино из конопа одријешо и побјегао са јаме Петар Мисита. Седам дана је ходао по шумама док је дошао до Дријењана.

Кад су се враћали по трећу групу и журили да посао обаве за вријеме дана, камион покварен стаде. У тој колони било је око 50. људи, добро повезаних жицом и конопима, из Горњег поља. Они су морали повезани ићи 9. километара до јаме Ржани до. На њиховим рукама месо је било модре боје од упијене жице и конопа јако стегнута. Чују се пушке, митраљеви и бомбе око Ржаног дола.

Колона је опкољена са усташама са обје стране и тако се споро креће. Разговор је забрањен. Ипак, Раде Н. Црногорац из Туља повика: „Бјежимо, бићемо поубијани!“ Нико не бјежи. Неки још вјерују да неће бити убијени, него да ће се вратити кућама после обављеног испита у Љубињу. Стари људи говоре да се не бјежи, јер им неће ништа учинити. И тако су стигли до Ржаног дола. Ту пред собом угледаше ону групу усташа обучених у плаве униформе који су бесједу одржали у Величанима. Они командују: „Сједи!“ Сједа се на сред цесте, уза саму јаму. „Лезите на леђа и не мрдајте“ – љутито говори усташа. Један усташа приђе и сваком завеза очи и тај повез добро стегну. „Дужи се! Напријед!“ И тако десет људи у конопу и жицом завезаних руку, и очију крпом, дође до јаме. Усташа пуца у првог и другог, а они остале вуку живе у јаму. Од јаука одлијежу Липница и Врањак. Пуцњем из митраљеза и бацањем бомби вјероватно усташе желе да јаук не чују други који су на реду. „Ако ко макне, метак ће добити у чело!“ – пријете усташе. Раде Црногорац ослободи руке из конопа да бјежи, али усташа који стоји уз њега то примјети, и поче пуцати у њега. Ранише друге. Опроба срећу и Марко Марковић, коме усташе пребише ногу и оста непомичан. „Ено, побјеже, удри мајку му његову!“ – галаме усташе. И заиста је Анђелко Поповић успио да се одријеши из жице и конопа, прескочи зид, па се пузањем иза зида удаљи. Мрак је. Усташе претражују терен и пуцају. Други дан Анђелко је дошао у Илију. Од 168. људи, побјегла су само тројица. Сви остали бачени су у јаму на Ржаном долу.

Одмах 23. јуна 1941. Године, жене, дјеца и преостали мушкарци из Попова кренуше у „збијег Илију“. У збијег планине Илије од Беговић куле до Корлати, Бјелошева дола и Радоша сакупљао се избјегли

народ љубињског, требињског, столачког и чапљинског среза. 24. јуна, тројка „витезова“ обучена у плаве униформе кренула је у село Пољице у Попову пољу. Али, народ из Седлара и Грмљана сазнао је шта се десило са Поповцима похватаним јуче, па су се склонили у шуму Брековац. Тако је настао збијег „Бобани“. Усташе су ухватиле Ристу Миљевића са сином Јовом у Пољицу и у Грмљанима два човјека. У 14. сати одлазе путничким возом у Завалу. Ту похватише много људи. Ухватили су и Љуба Мићевића који је писао о Попову. Он је говорио: „Бићемо поубијани. Ко може бјежати, нека бјежи, а ја сам стар, па не могу.“

У строју се налази и Јово Вукановић који је завршио четири разреда основне школе. Дотјера га његов колега који је с њим сједио у клупи. То виђе његов отац Ристо и гласно повика: „Роби, пали удбински диздаре док и твоје куле редак дође!“ Један усташа, сигурно њихов пријатељ, рече двојници Кораћа да иду кући. Ту групу похватаних људи потјераше неповезане жељезничком пругом у Равно. У Равном нађоше још неколико људи похватаних, па их све заједно повезаше у конопе. Ту су свезани сљедећи: Бакотић Ристо и Анђелко, Цимирот Мишо и Јово, Чалак Саво и Анђелко, Деретић Иларион (игуман православног манастира Завала), Делић Лакан, Кораћ Обрад, Миљевић Ристо и Јово, Мисита Љубо, Жарко, Бранко, Драго и Саво, Тилимбат Ђоко (учитељ), Милић Мирко, Мићевић Љубо и Драго, Мракић Максим, Гојко, В. Милан, Милан, Вељко, Жарко и Душан, Вукановић Љубо, Јово, Ристо, Ђоко, И. Ристо, Душан, Бранко, Данило и Анђелко, Божић Саво, Пендо Никола, Светозар, Анђелко и Ђорђо, Поповић Ристо и Василије, Срба Ђето, Лазо и Томо и Шешел Рајко.

Усташе опколише колону и тако са стражарима около кренуше из Равног низа страну ка пољу на ком је још увијек била вода. Људе конопима свезане, стрпаше у лађу и тако превезоше преко блата ка Струјићима. Ову колону људи усташе сврнуше у школу у Котезима. Ту су настала мучења. Људима суодсијецали уши, носеве, вадиле очи, чупали бркове, дерали кожу, просипали мозак, па онда тако измучене и унакажене потјерали на јаму Ржани до и тамо бацили. Од ових 47. људи, нико није успио да побјегне. **О њиховим мучењима испричао је један усташа који је ухваћен.**

Жутац, Боројеи други усташки зликовци, слуге окупатора и издајници, још су једном показали да су уништавали све што је напредно по наређењу павелића и Хитлера. Они су убијали и синове хрватског и муслиманског народа који су се супроставили и били им сумњиви. Тако је бачен у јаму на Ржаном долу Иво Богдановић, Хрват, који је рекао Србима у Величанима када ће доћи усташе као и њихове намјере. Тако је прошао на Пандурици и Никола Перушина, Хрват учитељ, и Никола Зоковић, Хрват правник, или Хакија Шарић, муслиман, пензионер, Мехо Пелко, муслиман, који је уијен од усташа, итд. Усташки план није испуњен. Поштени народ не може се уништити. Зликовци огрезли у крви уништавају друге, и на крају себе.

(текст преузет са: www.genocid.info/jama jagodnjaca ili jama rzani do)

УБИЈАЊЕ ПО СИСТЕМУ „ЛАНЦА“

Вихор усташког крвавог таласа сручио се у другој половини јуна и на Попово Поље. Од око 200. људи који су тога дана били на њивама Поповог Поља, њих 165. нашло је страшну смрт у јами Јагодњача (Ржани до). Сутрадан су усташе

у селу Завала ухватиле 34. Србина, па су и њих по систему „ланца“, везане по десеторо, суновратиле у ову јаму. Према подацима **Комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача**, у јаму Јагодњача у Ржаном долу, бачено је у току Другог свјетског рата око 1.200 мушкараца, жена и дјеце. **На подручју Попова Поља постоји више неистражених јама и сличних крашких облика, у које су током Другог свјетског рата бацани убијени Срби, а који до данас нису истражени.**

-Усташе из Дубљана, Равног и Трнчине предвођене Јуром Боројем те фратрима дон Јосипом Зовком и дон Андријом Мојићем уочи Видовдана 1941. године на превару су повхатале српске сељаке који су обрађивали земљу у Поповом пољу, затвориле их у школу у Величанима, а потом последије стравичног мучења бациле у јаму Јагодњача -Ржани До код Љубиња. “Злочин су починиле комшије, Хрвати из околних села, а нажалост нико није никада одговарао за покољ који се догодио овдје и другим мјестима у околини Требиња. Из моје куће страдало је троје, а дјед ми је прво успио побјећи из школе у Величанима гдје је био затворен, али су га касније ухватили у брдима изнад села и након мучења бацили у јаму Ржани До” каже **Владо Сетенчић**, потомак настрадалих, члан **Удружења Ржани До**.

-Манојлу Ђуку из села Величани страдале су три генерације мушкараца: **“Мој стриц имао је 15 година, и најмлађа је жртва бачена у Ржану јаму, а убили су ми још ђеда, и пранђеда, мушкарци из три старосне генерације. Они су на превару похватани док су радили у пољу, и потом су затворени у школи и мучени прије него су бачени у јаму. То су радиле усташе из околних села Трнчине, Равног и Дубљана, а посебно се истицао усташа из сусједног села Дубљани Столе Матић”.**

СТРАДАЊЕ ПОПОВСКИХ СРБА 23. И 24. ЈУНА 1941. ГОДИНЕ НА ЈАМИ ЈАГОДЊАЧА - РЖАНИ ДО

Све узроке и посљедице злочина геноцида над српским народом Попова поља од стране њихових дотадашњих комшија, пријатеља и родбине Хрвата, скоро је немогуће сагледати. У прошлости, на овом простору, није забиљежен злочин оваквих размјера. Велика већина и једних и других живјела је скоро исто, скромно, од тешког рада на својим имањима. Ипак, разлике су се истицале у одређеним историјским околностима, посебно од друге половине 19.вијека, односно од Аустро-угарске окупације БиХ. Те разлике временом су постајале све веће и израженије посебно у вријеме Првог и Другог свјетског рата. Карактер тих разлика био је на вјерском и националном основу, и често је подстицан од стране окупатора ових простора, за остварење својих циљева. Коријени злочина геноцида над Србима у Другом свјетском рату везани су за вјерске и националне разлике. Огромну улогу у подстицању мржњом Хрвата према Србима и извршењу великог броја злочина имала је римокатоличка црква, од самог њеног врха, па до најнижег свештенства. Безброј је примјера и потврда ове констатације. Навешћемо **проповијед дон Илије Томаса** у католичкој цркви у Чапљини, јула 1941. „...Ми сада оремо нову њиву, пошто хоћемо да посијемо нови плод, али добро чујте, док се год из те њиве у потпуности не истријеби коров, и добро не прочисти, нема плода на тој њиви, онаквог какав би требало да буде.“ („Гријех ћутања је прекинут“ – Митар Шарић, Бг. 1992.). Сличних „проповиједи“ било је свугдје гдје су почињени злочини над Србима. У скоро све злочине умијешани су представници католичке цркве, који су често били и главни организатори.

Тзв. „држава“ НДХ, била је накарадна креација нацистичке Њемачке и фашистичке Италије. Њену организациону и формацијску структуру осмислио је Анте Павелић, док је био у емиграцији у Италији 1929. Према том

„пројекту“ новоформирана војна структура – логори на челу са логорницима добили су задатак да истријебе све нехрвате у већим мјестима и срезовима, док су табори на челу са таборницима исти задатак имали у мањим мјестима и општинама, док су ројеви на челу са ројницима тај задатак требали да изврше у селима и у одређеним градским улицама. Истријебљење се требало извршити у што краћем временском периоду на простору цијеле тзв. НДХ. То је, дакле, био дуго припреман план, односно, политика те "хрватске" државе. За општине Равно и Љубиње, Павелић шаље свог изасланика др. Леона – Леа Тогонала, који је стигао у Равно 21. 05. 1941. Он одмах формира логор на челу са логорником Јуром Боројем, загребачким студентом права, који је прије рата пребјегао у Аргентину, а сада се по задатку вратио у Равно. Њих двојица формирају ројеве на челу са ројницима: Луку Бору за Чаваш и Орашје, Мату Кукрику за Котезе, Перу Чокљата за До, Јозу Миоча за Дубљане, Мату Андрића за Завалу... Ројници добијају задатке да мобилишу војно способне Хрвате и муслимане, да их наоружају, и да у што краћем року буду спремни за извршење задатака које им поставља тадашње хрватско државно руководство. Ради се веома брзо, већ 03. јуна 1941. у Љубињу је у присуству Јуре Францетића – главног усташког повјереника за БиХ, Тогонала и Бороја, у строју стајало 600. усташа из општина Равно и Љубиње. Послије полагања заклетве пред римокатоличким свјештеницима: дон Јосипом Зовком из Равног и Андријом Мојићем из Требимље, били су спремни да крену у злочине, који су одмах и услиједили. У масовним злочинима до краја августа 1945. на просторима општина Равно и Љубиње, убијено је више од 650. невиних мјештана, православних Срба. (број убијених Срба је различит).

Страшна је истина да су починиоци ових стравичних злочина над Србима Поповог поља биле њихове прве комшије у селу, пријатељи са којима су одрастали и са којима су дијелили добро и зло, са којима су били и у радости и жалости, често кумови и блиска родбина, која је заједно славила Божиће и Крсне славе. Та погана ћуд пријератних лажних пријатеља, кумова, родбине и побратима, а будућих зликоваца и монструма била је сакривена, притајена и невидљива Србима, њиховим искреним комшијама, пријатељима и родбини. Каинска мржња са свим елементима звјерске и злочиначке страсти добила је

дуго чекану прилику да стане у крвави строј, када су фашисти и нацисти поставили Павелића на чело тзв. НДХ. Тада рекоше: „Дошло је наше вријеме“, „Осванула је хрватска зора“, „Неста крста са три прста“, псовали су "циганског" краља Петра, итд. Још прије Другог свјетског рата, усташка организација са симпатизерима и члановима у локалном хрватском становништву, тајно врши попис и обиљежавање свих херцеговачких јама. Тако је јама Јагодњача – Ржани до била обиљежена на следећи начин. Требиње и Љубиње били су повезани телефонским жичном везом, на дрвеним стубовима. Сви порцулански изолатори на стубовима, били су бијеле боје. На стубу код саме јаме годину дана прије злочина над поповским Србима био је постављен црни изолатор, као знак усташким монструмима да се ту налази јама. (уколико дођу усташе "са стране" које не познају терен). У почетку усташе позивају комшије Србе као пријатеље, да се јаве на одређена мјеста новој „хрватској“ власти, гарантујући им сигурност. Велики дио Срба се, не слутећи зло, и јавио, сигуран да није низашта крив. Потом опкољавају и хватају људе у пољу, док раде на својим њивама, и вежу их у жицу. Подмукли усташки ум, да би заварао повезане комшије Србе, пушта на слободу неколико стараца, да би тако стекли утисак да им се неће ништа лоше десити. Своје право злочиначко лице показују у кућама Главана у селу Дубљани, у школама у Буљковцу – Величани и школи у Котезима. До рата су у те школе заједно ишли, учили, сједили у школским клупама, одрастали. Сада су ти лажни српски пријатељи, кумови, родбина, побратими - у улози монструозних злочинаца, са једином намјером, не само да убију, већ да своје дојучерашње комшије Србе, муче на најмонструозније начине, који се људским ријечима не могу ни описати, и тек онда убију, и то на начин да их полумртве суноврате у дубоке херцеговачке јаме. Српска имања комшије Хрвати већ су између себе подијелили и обећали једни другима као награду за злочин. Како пјесник рече у поеми „Ржани до“: „Боли њихова подлост, мржња и злоба“. У тим мучилиштима, везани, опраштали су се међусобно, уз стравичне јауке, жицом везани, очеви са својим синовима, браћа и пријатељи...

У селу Дубљани, убијају цијеле породице Главана, укључујући старце од 90. година, али и мале дјевојчице од 5. и 2. године. Убица је Ђуро Михајловић-

Шакић, комшија, који са групом усташа долази и пријатељски позива домаћина – комшију да отвори. Отвара му домаћица, Цвијета Главан, коју пробада ножем више пута, али која је остала жива да свједочи о овом страшном злочину. Њен муж и три сина мучени су и бачени у јаму Ржани до. Сви убијени, заклани су ножем од стране свога комшије – рођака Хрвата.

Школа у Буљковцу у Величанима постаје мучилиште Срба, које послије стравичних мучења, камионима одвозе и бацају у јаму Јагодњачу-Ржани до. Срби мученици добро познају своје мучитеље, јер су до тог тренутка били познаници, комшије, родбина, пријатељи. Међутим, све је било лажно. Њихово право лице било је, уствари, лице мучитеља, касапина, џелата, монструма, звијери. То пробуђено зло у зликовцима, било је својствено и скоро цијелом хрватском становништву Попова. Најбездушнији примјер, који најбоље осликава лажно пријатељство и праве намјере Хрвата према Србима, је примјер злочинца – монструма Ивана – Стола Матића из поповског села Дубљана, који је приликом бацања својих комшија и родбине Срба у јаму Ржани до, звјерски викао: „ко ће кога, ја ћу зета мога“. Он је у јаму бацио свога зета, Мијата Главана, Србина из Дубљана, мужа његове рођене сестре и оца два његова сестрића. Навешћемо и примјер Влада Сетенчића, Србина, који је тешко рањен успио да побјегне из школе – мучилишта у Буљковцу (Величани). Крио се у брду изнад села, изнемогао и рањен надајући се помоћи. Налази га дјевојка из села Дубљана, Хрватица, Марица Ћојић, коју Владо моли да га не ода, и од које тражи помоћ. Она га је и поред датог обећања показала усташама, који га проналазе и муче: ваде очи, ломе руке и ноге, пробадају ножем, туку тојагама, вуку по камењару до камиона, одвозе и бацају у јаму Јагодњачу... Ови примјери, најбоље говоре о стању свијести код велике већине хрватског становништва Попова поља, како припадника тзв. усташа, тако и код обичног народа.

У мучилишту - школи у Котезима, методи су исти. Усташким монструмима у мучењу комшија Срба, придружују се и жене – Хрватице из околних села. Међу њима се по својој изопачености и злу посебно истиче Ружа Радић, која заједно са усташама, масакрира и кастрира немоћне, жицом везане Србе. Ова жена-монструм, коју не би уопште требало називати женом, некажњена,

поживјела је дуго, и дочекала да неколико година послје рата (1991-1995), обнови своју кућу, добивши помоћ од општине Требиње. Кућа овог монструма налази се у непосредној близини школе – српског мучилишта, у коме је на најгнусније начине, здравом разуму непојмљиве, масакрирала своје комшије - поповске Србе. У свим овим страшним мјестима – мучилиштима, невини Срби су послје звјерских мучења, полуживи бацани у јаму Јагодњачу – Ржани до. Ту су Србима вађене очи, кидани носеви, уши и језици, кидани удови, ломљене руке и ноге, ту су кастрирани, залагани очеви и синови комадима свога меса, паљени и печени ватром, пробадани кукама и вучени по поду, тим мученицима кидали су прсте на пању, живе сјекли, давили, учили млађе усташе вјештини клања, и још пуно начина на који су мучени, а који се не могу ни описати, које само поремећен мржњом, болесан ум може да смисли. Оваква страдања и мучења није забиљежила историја. Једна од првих жртава ових злочина, био је игуман, старјешина православног манастира св. Ваведења у Завали, Иларион – Илија Деретић. Рођен је у Ораховцу код Требиња 01.07.1887. Монашку школу је завршио у манастиру Житомислићу, а за јеромонаха је рукоположен 04.03.1918. Њему су ватром палили браду, вадили очи, одсјекли прсте, нос и уши. Бацају га у јаму окованих и изломљених руку. Те некадашње школе – сада мучилишта, иза чијих је затворених врата јуна мјесеца 1941 године, био ужас и пакао, данас су необиљежена српска стратишта - рушевине. Мјештани су причали, да су се у и око ових школа мучилишта неколико дана касније, налазили комади људских тијела. Приликом вађења кости поповских мученика – Срба, у јами је проналажено камење и данас црвено, обојено српском крвљу. Из мањих отвора у близини јаме, данима је послје злочина извирала крвава пјена, настала од крви и тијела више стотина побијених и у јаму бачених Срба. Звјерски је мучена и Сојка Шаренац, супруга свјештеника Шаренца из Величана. Сви мучени Срби, мртви, полумртви, осакаћени, унакажени, побацани су 23. и 24. јуна 1941. године у јаму Јагодњачу – Ржани до. Са ове јаме успјела су побјећи три Србина: Анђелко Поповић, Јово Ковач и Петар Мисита. У овим злочинима над српским народом Попова поља, побијен је биолошки гледано, најбољи дио српског становништва Попова поља, што је ненадокнадив губитак, и што је и био главни циљ усташких монструма и

целата. У тим страшним мучилиштима и стратиштима побијена је младост Попова поља, читаве генерације, у њима су заувјек остали недосањани животни снови и нада у живот. И њихове породице (које су остале уживоту), преживљавале су своју животну голготу и генерацијама заувјек остале обиљежене овим несагледивим и страшним злочинима.

О овим злочинима над поповским Србима ни раније се није довољно говорило и писало, да би се, на неки начин, направила симетрија злочина. Страшна је чињеница, да се о овим страдањима која су се догодила на стотинама оваквих јама, није снимило више филмова, написало романа, драма, поема, историјских приказа који би говорили о страшним судбинама Срба – мученика. На тај начин, остале су непојане и неоплакене жалосне судбине српских жртава, као и њихових породица. Везано за ово пјесник Његослав Бошковић је написао: „...душе њихове лутају неупокојене, тражећи своја искасапљена тијела“. Управо, због недовољног изношења чињеница и праве истине, као и узрока и посљедица ових злочина, неименовања оних који су починили ове страшне злочине, данас се са хрватске стране износе неке нове "теорије" страдања, врше се помени усташама и католичким свјештеницима - усташама које данас сматрају "националним херојима", да су Хрвати Дубљана и Равног страдалници и жртве Другог свјетског рата, (о убијању комшија Срба нема ни помена), као и да су Хрвати у Попову старосједиоци, сви други су некакви "дошљаци", да су они и католичка црква били угрожени у вријеме турске окупације, док су Срби били "повлаштени", о присвајању српских цркава, ... итд... Ове безочне лажи, на којима они вијековима граде свој идентитет, проистичу из мржње, која је и данас јака, вјероватно из разлога што нису у вријеме ових злочина до краја успјели да остваре своје паклене намјере, односно да побију све православне Србе Херцеговине.

Грешка је свакако, не споменути бар нека од имена тих усташких монструма, иако је немогуће споменути све, јер је огромна већина Хрвата Попова поља активно или пасивно подржавала злочине усташа над Србима - својим комшијама. Потврда овој констатацији је и чињеница коју наводи Божо Славић у књизи "Попово поље у НОР-у" гдје наводи да је на подручју Попова

поља и Бобана у периоду од 1941 до 1945 погинуло 433. жртве. У то вријеме није било пожељно истаћи да су од тих жртава 418. били Срби, док су само 15. били Хрвати, јер није било у складу са политиком заташкавања усташких злочина над Српским народом и идеологијом лажног "братства и јединства". Исто тако треба истакнути да из мјеста Равно и Дубљани није погинуо ниједан Хrvat као "жртва фашистичког терора", ни као припадник НОР-а. О великим страдањима Срба у вријеме Првог свјетског рата није се пуно говорило и писало. Нису навођена ни имена убица и џелата, због суживота у држави у чије стварање су као једину „заслугу“ унијели свој злочин над Србима, док су били аустро-угарске слуге. И тада су они били комшије, родбина и пријатељи. Некажњени, они и њихови насљедници, починили су много веће злочине у вријеме Другог свјетског рата. (примјер града Требиња).

Навешћемо овдје само мали број монструма, звјерских мучитеља и убица са поповских јама и стратишта:

Др. Леон - Лео Тогонал, поглавников изасланик за општине Равно и Љубиње.

Јуре Бороје из Равног, логорник, загребачки студент права, Павелићев повјереник, Артуковићев пулен, прије рата пребјегао у Аргентину, сада се по задатку вратио у Равно.

Тулије Копривица,

Свештеници римокатоличке цркве - истакнуте усташе: дон Јосип Зовко из Равног, дон Андрија Мојић из Требимље, фра Станко Барнић и Милан Латиф (фратар и професор), и многи други.

Виде Жутац из Равног, таборник,

Виде Љевак из Равног,

Мирко - Мишко Брајић из Равног, истакнути џелат и мучитељ, који је од логорника био задужен за "справе" којима су мучени поповски Срби. Он је истакнути касапин и мучитељ са јама Капавице и Пандурице код Љубиња, као и јама и мучилишта Попова поља.

Иван - Столе Матић, Јозо Миоч, Никола - Никица Вукосавић, Перо Михајиловић, Ђуро Михајиловић - Шакић, Сава Ћојић, сви из села Дубљана, из кога је било преко 30. усташких монструма.

Мартин Бурум, Никола Бурум, Перо Јечић из Орахова дола.

Мато Андрић из Завале,

Иван Жилоња из Веље Међе,

Виде Прце из Прхиња, џелат и касапин у српском мучилишту у школи у Котезима.

Лука Боро, Мато Рајић, Перо Чокљат, Виде Скарамуца,

Мишкулин, усташки џелат и злочинац,

Ово је само мали дио имена, кап у мору, сви они су истакнути усташки злочинци, до гуше у српској крви. Већина су поповски Хрвати, и сви су изузетно познавали своје жртве са којима су до тада били у блиским односима.

Пасиван однос према страдању Срба Попова поља, увелико је допринио каснијој трагедији нашег народа. Дуго последице ових стравичних злочина, избјегавало се истицати ко су њихови прави починиоци. На сва мјеста страдања Српског народа на „спомен обиљежјима“ истицано је да су то "жртве фашистичког терора". Права је истина да су злочинци били комшије, родбина и пријатељи - свакако лажни, Хрвати и муслимани Попова поља и околине.

Срби Поповци, и поред ових злочина које су преживјели, средином 1941 и касније нису водили политику "осветничке борбе". За то постоји пуно примјера. У јулу 1941. у вријеме највећих клања и бацања у јаме, Срби су заробили неколико залуталих чобана, међу којима и сина злочинца - крволока Ивана - Столе Матића из села Дубљана. Срби их нису ни мучили ни убили, већ су по Матићевом сину поручили, да каже свом оцу да ће га стићи Божија и људска правда. Ни приликом привременог заузимања Равног, септембра 1943. када је заробљено око 80. жандарма и финансија, као и б-торица усташа, истакнутих јамара, њих 80. пуштено је на слободу, док је б. усташа стријељано, од којих су двојица били **католички свјештеници - истакнуте усташе**; фра Станко Барнић и Милан Латиф, фратар и професор.

Било је и покушаја да се жртве изваде из јаме Ржани до, и људски сахране. 1954. године Лазо Прибишић, истакнути партизански руководилац и један од организатора отпора народа Попова усташким злочинцима, заједно са Савом Черечином, покренули су ову иницијативу. Планирано је да се жртве сахране код цркве у селу Величани или код школе у селу Драчево. Након великих организацијских припрема и укључивања људи у организациони одбор, Прибишић одлази у Сарајево, да од републичког руководства добије сагласност за ову акцију. Умјесто сагласности, Прибишић је претрпио озбиљну критику да је то „великосрпски шовинизам“, и потез усмјерен против заједништва свих народа и народности, као и да за то треба да одговара. Послије тога, у највишим круговима власти донијета је, по неким, тајна одлука да се све јаме - стратишта Српског народа бетонирају. То је и урађено 1961. године, на двадесетогодишњицу ових страшних злочина. Тако је и јама Јагодњача - Ржани до, затворена бетонском плочом. 1991. године, херцеговачке јаме, српска стратишта отворене су и жртве опојане и достојно сахрањене. И тада, приликом вађења жртава из јаме Јагодњаче, на јами је освануо графит-порука, писана од насљедника - потомака усташких монструма: **„вадите ове да бацамо нове“**. За будуће српске нараштаје ово треба да буде упозорење да буду увијек на опрезу, као и да добро пазе коме да вјерују, али као и њихови преци, да никога не мрзе.

(ОВДЈЕ СУ КОРИШТЕНИ ПОДАЦИ ИЗ КЊИГА ЊЕГОСЛАВА БОШКОВИЋА - РЖАНИ ДО (поема), БОЖА СЛАВИЋА - ПОПОВО ПОЉЕ У НОР-у, ПОПИС ИМЕНА ИЗ КОСТУРНИЦЕ У СЕЛУ ВЕЛИЧАНИ, СВЈЕДОЧЕЊА САВРЕМЕНИКА ОВИХ ТРАГИЧНИХ ДОГАЂАЈА, КАО И ПОДАЦИ СА ИНТЕРНЕТА).

МИЛАН Ј. ПУТИЦА

ГЕНОЦИД НАД СРБИМА ПОПОВА ПОЉА, УБИЈАЊЕ НЕВИНИХ СТАНОВНИКА ПОПОВСКОГ СЕЛА ЧАВАШ

Послије стравичног страдања поповских Срба из горњег дијела Попова поља јуна 1941, **у августу мјесецу 1941.** године, поново је почињен злочин геноцида, сада у поповском селу Чаваш. Као и у претходном злочину, главни организатори убиства Срба били су њихове блиске комшије, Хрвати - усташе, који су довели још злочинаца из других мјеста (нпр. Стоца) да заједно изврше свој паклени план. Циљ је као и у другим мјестима страдања Срба, истријебљење Српског народа, затирање српског имена на просторима гдје је одпамтивјека живио. Та идеја - програм коју је осмислио зликовац Павелић, наишла је на плодно тло код домаћег

хрватског становништва, којима су се преко ноћи изгубиле све људске особине, пријатеља, комшије, родбине. Ови страшни злочини показују да нису никада искрено такве особине код хрватског становништва ни постојале. Од свега тога биле су битније разлике првенствено на вјерској, затим на националној основи, и сво вријеме прикривена огромна мржња, која је добила одријешене руке стварањем тзв. НДХ.

У наставку ћемо навести имена страдалих Срба у поповском селу Чаваш, побијених и бачених у јаму 11. августа 1941. године.

МИЈАТОВИЋ ВЕЉКО, Спасојев, рођен 1893. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ (Милошевић) СОФИЈА, Арсенова, рођена 1902. године у селу Рђуси код Љубиња.

МИЈАТОВИЋ ЈОВО, Вељков, рођен 1927. године, у селу Чавашу, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ ВЕЛИКА - ВЕЛКА, Вељкова, рођена 1930. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ СЛАВОЈКА, Вељкова, рођена 1932. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ СПАСОЈЕ, Вељков, рођен 1935. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ (Росић) Мара, Ристова, рођена 1897. године у селу Дврсница, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ ЗОРА, Максимова, рођена 1923. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ МИЛИЦА, Максимова, рођена 1925. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ НЕДА, Максимова, рођена 1927. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ САВЕТА - САВА, Максимова, рођена 1932. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ ЦВИЈА, Максимова, рођена 1934. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ (Кучинар) САВЕТА, Лазарева, рођена 1871. године у селу Бурмази код Стоца.

МИЈАТОВИЋ (Ђузулан) ДРАГИЦА, Спасојева, рођена 1913. године у селу Орашје, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ РАДОЈКА, Ђурова, рођена 1933. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ ДАРИНКА, Ђурова, рођена 1935. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ МИХАЈЛО, Ђуров, рођен 1939. године у селу Чаваш, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ МАРА, Ђурова, рођена 1941. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ (Вучић) ЉУБИЦА, Ристова, рођена 1915. године у селу Дврсница, Попово поље.

МИЈАТОВИЋ МОМЧИЛО, Миланов, рођен 1939. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛЕТИЋ (Кучинар) СТОЈА, Ђурова, рођена 1897. године у селу Бурмази код Стоца.

МИЛЕТИЋ ВИТОМИР, Влајков, рођен 1928. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛЕТИЋ МАРА, Влајкова, рођена 1932. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛЕТИЋ ДРАГО, Влајков, рођен 1937. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛЕТИЋ (Ђук) МИЛИЦА, Михова, рођена 1882. године у Горљем Храсну код Попова поља.

МИЛЕТИЋ (Вучић) ЉУБИЦА, Душанова, рођена 1915. године у селу Дврсница, Попово поље.

МИЛЕТИЋ ОБРЕН, Ђуров, рођен 1897. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛЕТИЋ (Шишић) АНИЦА, Стеванова, рођена 1902. године у селу До, Попово поље.

МИЛЕТИЋ ЂУРО, Обренов, рођен 1933. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛЕТИЋ МИРОСЛАВ - МИЛЕНКО, Обренов, рођен 1935. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛЕТИЋ СЛАВКО, Обренов, рођен 1941. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Лакић) ЈАЊА, Трифкова, рођена 1871. године у Величанима, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Салата) ФИМИЈА, Ђурова, рођена 1883. године, у селу Равно, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ ДАНИЛО, Ђуров, рођен 1897. године, у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Шишић) ДАНИЦА, Станкова, рођена 1905. године у Струјићима, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ ЈОВАНКА, Данилова, рођена 1919. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ МИЛАДИН, Данилов, рођен 1926. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ ВУКОСАВА – ВУКА, Данилова, рођена 1929. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Комад) МАРА, Перова, рођена 1873. године у селу Горње Храсно, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ НОВО, Симов, рођен 1897. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Вучић) МИЛИЦА, Николина, рођена 1902. године у селу Дврсница, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Радић) ДАНИЦА, Видова, рођена 1913. године у Струјићима, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ СМИЉКА – ЦМИЉКА, Вељкова, рођена 1929. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ МИЛИВОЈЕ, Вељков, рођен 1933. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ РАДОЈКА, Вељкова, рођена 1936. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ ЈОВО, Лучин, рођен 1882. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Салата) МАРА, Трифкова, рођена 1892. године у селу Равно, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ СПАСОЈЕ, Јовов, рођен 1922. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ РАДОЈКА, Јовова, рођена 1926. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ ДАНИЦА, Јовова, рођена 1930. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ ЂУРО, Ристов, рођен 1870. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Медан) АНЂА, рођена 1876. године у Горњем Храсну код Попова поља.

МИЛОШЕВИЋ САРА, Ђурова, рођена 1903. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ БРАНКО, Ђуров, рођен 1899. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Рудан) СТОЈА, Бранкова, рођена 1912. године у селу Банчићи код Љубиња.

МИЛОШЕВИЋ МИЛОЈКО – РАДМИЛО, Бранков, рођен, 1931. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ АНЂА, Бранкова, рођена 1933. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ РАДМИЛА – МИЛЕНКА, Бранкова, рођена 1935. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ МИЛАН, Бранков, рођен 1940. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ РИСТО, Милошев, рођен 1872. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Милић) СТАНА, Бошкова, рођена 1880. године у селу Величани, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ МИЛАН, Ристов, рођен 1913. Године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ НЕЂЕЉКО – НЕЂО, Ристов, рођен 1919. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ ДУШАНКА, Ристова, рођена 1922. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ ЂОРЂО, Ристов, рођен 1897. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Жарковић) ДАРИНКА – ДАРА, Трифкова, рођена 1905. године у селу Горње Храсно, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ НАДА, Ђорђеова, рођена 1929. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ РИСТО – РИНДО, Ђорђеов, рођен 1933. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ МИЛЕНКА, Ђорђеова, рођена 1936. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Рикало) АНЂА, Јовова, рођена 1890. године у селу Струјићи, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ ОБРЕН, Данилов, рођен 1910. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ МАКСИМ, Данилов, рођен 1912. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Ћузулан) САВЕТА - САВА, Алексина, рођена 1893. године у селу Орашје, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ ЈОВО, Војков, рођен 1915. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ НИКОЛА, Лучин, рођен 1885. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Комненовић) АНЂА, Јовова, рођена 1893. године у селу Галичићи, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ МИЛОСАВ, Николин, рођен 1923. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ ВАСИЉКА – ВИНКА, Николина, рођена 1927. године у селу Чавашу, Попово поље

МИЛОШЕВИЋ ПЕРСА, Николина, рођена 1930. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ МИРКО, Лазарев, рођен 1880. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ (Вучић) ДАРИНКА, Лазарева, рођена 1893. године у селу Дврсница, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ ЛАЗАР, Мирков, рођен 1923. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ САВА, Миркова, рођена 1927. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ РАДОЈКА, Миркова, рођена 1929. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ ЉУБА, Миркова, рођена 1932. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИЛОШЕВИЋ АНГЕЛИНА, Миркова, рођена 1936. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИХИЋ (Богдановић) МАРА, Перова, рођена 1865. године у селу Додановићи, Попово поље.

МИХИЋ ВИДОЈЕ, Николин, рођен 1888. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИХИЋ (Круљ) МИЛИЦА, Перова, рођена 1903. године у селу Вардуша код Љубиња.

МИХИЋ БОРИСЛАВ, Видојев, рођен 1930. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИХИЋ ДУШАН, Видојев, рођен 1926. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИХИЋ МИЛИЦА, Видојева, рођена 1933. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИХИЋ ЉЕПОСАВА – ЉЕПА, Видојева, рођена 1935. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИХИЋ (Ђордан) БОЖИЦА, Перова, рођена 1897. године у селу Дврсница, Попово поље.

МИХИЋ ВИНКА, Маркова, рођена 1925. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИХИЋ АНЂЕЛКА, Маркова, рођена 1936. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИХИЋ ШЋЕПО, Николин, рођен 1900. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИХИЋ (Круљ) ИКОНИЈА, Војкова, рођена 1911. године у селу Вардуша код Љубиња.

МИХИЋ КОВИЉКА, Шћепова, рођена 1933. године у селу Чавашу, Попово поље.

МИХИЋ НИКОЛА, Шћепов, рођен 1936. године у селу Чавашу, Попово поље.

ПИВАЦ ИЛИЈА, Цвијете, рођену селу Кубаш, Столац, најамни радник у селу Чаваш.

ОСТАЛИ НЕВИНО СТРАДАЛИ МЈЕШТАНИ СЕЛА ЧАВАШ ОД 1941 ДО 1945. ГОДИНЕ:

МИЛОШЕВИЋ (Самарџић) СПАСЕНИЈА, Шћепова, рођена 1917. године у Љубињу. Убили је италијански војници из гарнизона Равно, дивизије „МАРКЕ“, када су упали у село Чаваш, 29. 07. 1943. године.

МИЧЕТА ЛУКА, Јовов, рођен 1881. године у селу Чаваш, Попово поље. Убиле га усташе из табора Столац у селу Бурмазима, јуна мјесеца 1941. године.

МИЧЕТА (Главан) САВЕТА – САВА, Лазова, рођена 1845. године у селу Драчево, Попово поље. Убиле је усташе у селу Чавашу, августа мјесеца 1941. године.

- Да се ради о невином српском становништву, људима који су мирно живјели и радили на својим вијековним огњиштима, показују и два усташка документа. Они наводе и неке од злочинаца, као и оне који су потказали и убијали своје комшије Србе. Извори ових докумената су: Архив Југославије - број - А VII А НДХ, К. 142-20/1-1 и Љубиње и Попово поље, Симо Радић, Требиње 1963. Навешћемо оба документа:

"**Dopisom Taj. broj 91** od 18. kolovoza 1941. g. Oružnička postaja Ljubinje dostavlja Oružničkom krilu Bileća, Oružničkom vodu Bileća i Kotarskom predstojniku Ljubinje:

Izvještaj o pokolju pravoslavnih lica u selu Čavaš

Dana 14. kolovoza 1941. godine doznao je zapovjednik ove postaje, oružnički vodnik Salman Nazif, da je u mjestu Čavašu, kotara Ljubinjskog, a reona ove postaje, ubijeno 104. stanovnika, pravoslavne vjere, od strane ustaša iz Stoca, kotara istog, Država Hrvatska.

15. kolovoza 1941. godine ophodnja ove postaje, u sastavu Salman Nazif, Komar Jakov, Džeba Ivan i Ivanković Vlado, izašla je na lice mjesta i ustanovila, po izjavi svjedoka, sljedeće: 11. kolovoza oko 4. sata došle su ustaše iz Stoca u selo Čavaš, u kom su zatekli 104. stanovnika, pravoslavca, te su ih pohapsili i u 11,30 sati pobili iz puškomitraljeza". U istom izvještaju se dalje napominje... "da su mještani Čavaša, katolici, bili u dogovoru sa ustašama iz Stoca, da su planirali da pobiju pravoslavne mještane Čavaša i da ih opljačkaju. Tu se najviše istakao Vid Skaramuca iz mjesta Čavaš, pokusni oružnik krilnog oružničkog zapovjedništva Mostar, jer je, po izjavi svjedoka, on lično strijeljao gore navedena lica. Pomenuti svjedoci su naveli da je u jedno šestogodišnje dijete ispaljeno 5-7 metaka, a da je ono vikalo da nije ništa krivo i molilo da ga puste, a da su ga oni bacili u jamu".

"**Dopisom br. 970/41** od 11.08.1941. godine, općinsko poglavarstvo u Ravnom obavještava Kotarsku Oblast Ljubinje: Danas je ovo poglavarstvo obaviješteno da je jutros, ranom zorom, u selo Čavaš ušlo 60. ustaša iz kotara Stolac, te da su opkolili selo, pohvatali sve seljane i njih ukupno, 104 poubijali i strpali u jednu provaliju u tom selu. Kako je postupano sa imovinom pobijenih Srba, trenutno ne možemo

izvijestiti". Dalje se u istom dopisu navodi: "... da se poubijani seljani nisu nikad odmetali, nego su trajno bili kod svojih kuća..."

(Подаци овдје наведени, преузети су из књиге Јова Н. Милошевића "ЧАВАШ СЕЛО У ПОПОВУ ПОЉУ", Требиње, 2004.)

ЗЛОЧИН ХРВАТСКИХ УСТАША НАД СРПСКИМ ЦИВИЛИМА НА РУДИНАМА КОД СТОНА

Усташе су у бившем манастиру Свете Марије у Дубровнику повезали у жицу, и аутобусом 24.06.1941. године повели у Стон следеће Србе:

Батинић Божо, поморски капетан,

Милан Вучић, возач,

Ристо Косовић, из Драчева – Попово Поље,

Марко Иличковић, гостионичар,

Јово Правица, из Требињске Шуме,

Иван Лечић, месар из Жрвња, општина Љубиње,

Ранко Младеновић, жандарм,

Јово Медан, трговачки помоћник из Стоца,

Василије Ковачина, свештеник из Метковића,

Марко Поповац, учитељ у Метковићу,

Бошко Поповац, са сином, трговац из Љубомира – Требиње,

Везане, усташе су их путем стално тукли и мучили. Имали су намјеру да их на подручју Стона покољу. Предсједник општине Стон, није дозволио да их на подручју општине Стона побију. Одвезли су их до једне долине на Рудинама. Ту су побијени на најмонструознији начин. Некима су забијали чавле у главу, некима крампом разбијали лобању, а неке поклали. Овим клањем руководиле су злогласне усташе:

Дужевић, Матичевић, Главан и други.

Родбина убијених Срба сазнала је за мјесто на коме се догодио овај страшни злочин, и од италијанске војне команде тражила одобрење за пренос и сахрану побијених чланова својих породица. Италијанска команда им је то и одобрила. „Велики жупан“ Антон Бућ, силом је забранио њихову сахрану на подручју Дубровника, па је родбина њихове посмртне остатке пренијела и сахранила у Завали – Попово Поље. Много година касније, на мјесту гдје су сахрањени у центру села Завале, подигнут је споменик. Овај споменик страдалим Србима, звјерски мученим и убијеним на

Рудинама код Стона, порушила је Војска Републике Хрватске (ХВ), у вријеме агресије на БиХ – општину Требиње, љета 1992. године.

МИЛАН Ј. ПУТИЦА